

INSTRUCTIE VOOR STEMBUREAUMEDEWERKERS

Inleiding

In Nederland hebben circa 350.000 mensen een visuele beperking. Zelfstandig kunnen stemmen is een belangrijk onderdeel van het VN-verdrag Handicap, dat in Nederland op 14 juli 2016 in werking trad. Doel van dit verdrag is het bevorderen, beschermen en waarborgen van de mensenrechten van mensen met een beperking. Volgens artikel 29 van dit VN-verdrag hebben stemgerechtigden met een beperking het recht om, met behoud van het stemgeheim, hun stem uit te brengen. Net als ieder ander in Nederland. Daarnaast is het stemgeheim vastgelegd in artikel 15 van de Kieswet. Zonder hulpmiddelen als de stemmal en de Soundbox is het voor mensen met een ernstige visuele beperking niet mogelijk zelfstandig en met behoud van het stemgeheim hun stem uit te brengen.

Naast de Oogvereniging hebben o.a. voorvechters als Daan de Kort (VVD-wethouder uit Veldhoven) en Sander Terphuis (jurist en voormalig PvdA-politicus) een grote rol gespeeld bij het onder de aandacht brengen van dit onderwerp.

Ter illustratie een uitspraak van Thea den Dulk-Hoffman – zie hieronder – in een tv-interview, nadat zij in 2018 voor de gemeenteraadsverkiezingen zelfstandig had gestemd: “Als je toch nagaat hoeveel maatregelen worden genomen om het geheim stemmen mogelijk te maken, dan zou ik niet daarvan gebruik mogen maken? Dat is natuurlijk heel absurd.” De journalist: “Heeft u inderdaad uw stem uitgebracht en weet u ook zeker dat dat op de degene is waarop u wilde stemmen?” Thea: “Ja, dat weet ik zeker en dat is een heerlijk gevoel.”

Het ontstaan van de stemmal

Na een telefoontje van Rob de Graaf – de drijvende kracht bij de gemeente Den Haag achter VIBES (Visueel BEperkt Stemmen) – kwam de voor dit project gevormde projectgroep voor het eerst bijeen op 8 januari 2018. De projectgroep bestond uit een team van de gemeentes Den Haag en Utrechtse Heuvelrug, 2 mensen uit de doelgroep: Ton van Weerdenburg (Oogvereniging) en Thea den Dulk-Hoffman (betrokken vrijwilliger) en medewerkers van FabLab Den Haag.

Na een aantal inspirerende bijeenkomsten, diverse prototypes – met waardevolle feedback van Ton en Thea – en bijna onhaalbare deadlines vond op 31 januari 2018 de eerste testdag plaats met een testmal en kiezers uit de doelgroep.

Het was spannend, veel kon beter, maar de kiezers waren enthousiast.

Evaluatie bij de gemeente Den Haag en goedkeuring van belangenorganisaties zoals de Oogvereniging, Visio, Bartiméus en Voorall moesten de doorslag geven of het project door kon gaan.

De witte rook kwam op 23 februari, minder dan een maand voor de verkiezingsdatum...

Wat is een FabLab en hoe zijn FabLabs ontstaan?

Een FabLab is een werkplaats met een laagdrempelige toegang tot computergestuurde prototyping machines, zoals o.a. een lasersnijmachine, een CNC-freesmachine, een 3d-printer en een foliesnijmachine. Studenten, kunstenaars, particulieren, maar ook – beginnende – ondernemers en overheden kunnen hun ideeën bij FabLab Den Haag (laten) omzetten naar tastbare producten.

Voor een semester 'How to make almost anything', gegeven door Prof. Dr. Neil Gershenfeld van het Center for Bits and Atoms van het Massachusetts Institute of Technology (MIT), zette hij een lab voor digitale fabricage op: het Fab(rication) Lab(oratory). Door de samenvoeging van die 2 namen is de naam FabLab ontstaan. Het FabLab was zó succesvol, dat het idee is uitgerold over de hele wereld. Inmiddels zijn er ruim 1300 zelfstandige FabLabs, die vaak kweekvijvers zijn voor innovaties.

Tips en informatie vooraf voor de stembureaumedewerker

Over de mal

- De maat van de stemmal kan variëren. Dit kan liggen aan het aantal partijen, maar ook de grafische opmaak van de drukkerijen kan enorm verschillen. In Nederland zijn er 3 drukkerijen die de stembiljetten printen. Ter illustratie: het komt voor dat een stembiljet met 9 partijen geprint wordt op papier van 70 x 50 cm, terwijl een andere drukkerij 15 partijen op papier van 50 x 50 cm drukt.
- De mal is zo veel mogelijk eco friendly en 100% energieneutraal geproduceerd m.b.v. zonnepanelen, 3d-geprinte scharnieren van biologisch afbreekbare kunststof en HDF plaatmateriaal i.p.v. kunststof.
- De naam van het waterschap staat linksonder op de mal. De naam van de provincie ook, maar afgekort (bv. NH, UT enz.) Voor de EP-verkiezing staat de naam van de gemeente linksonder op de mal.
- De scharnieren voor de verschillende verkiezingen zijn voor de snelle herkenbaarheid 3d-geprint in de volgende kleuren:

Waterschappen:	blauw
Provinciale Staten:	grijs
Europees Parlement:	rood
- Onder de mal zitten anti-slip voetjes. Alleen aan de onderrand en in het midden, dus niet bij de scharnieren. Schuiven lukt niet, maar de mal aan de onderrand iets optillen wel. Dan raken alleen de scharnieren het blad van het stemhokje en kan de mal makkelijk naar achteren worden geschoven.
Extra info: zet de mallen NIET onverpakt op elkaar ivm de kleefkracht van de anti-slip voetjes.
- De mal is ook geschikt voor dyslectici, laaggeletterden en mensen met een beperkte hand-/armfunctie.

Stembiljetten in de mal doen

De stemmallen zijn gemaakt op de afmetingen van de stembiljetten – zoals door de drukkerijen digitaal aangeleverd (dus voor platte biljetten) – , maar de formulieren komen gevouwen van de drukkerij. Strijk de biljetten zo veel mogelijk vooraf glad en kijk goed hoe het biljet het beste onder de gaatjes in de mal past. Om te zorgen dat er voldoende van de witte in te vullen vakjes zichtbaar is zijn de gaatjes in de mal vergroot.

Til de deksel van de mal een stukje op: onderaan in het midden, want daar zit een uitsparing waar de kiezer het stembiljet er makkelijk zelf uit kan halen. Schuif het formulier tot achteraan in de mal. Doe de deksel naar beneden en kijk of de gaatjes in de deksel van de mal zo goed mogelijk op de plek van de in te vullen rondjes vóór de kandidaatnamen liggen. Door de deksel iets op te tillen kan het stembiljet zo nodig wat verschoven worden, zodat de rondjes binnen de gaatjes in de mal vallen.

N.B. Door het op maat snijden van de biljetten in de drukkerij kan er een klein maatverschil ontstaan; dat is geen belemmering om het formulier goed in de mal te leggen.

En verder:

- Leg het stembiljet alvast in de mal(len) voordat de kiezer komt.
- Luister de handleidingen en kieslijsten op de Soundbox ook zelf af en/of lees onderaan dit document de informatie over het gebruik van de Soundbox, de stemmal en het deponeren van het stembiljet in de stembus. Deze zijn niet aangepast voor gebruik door stembureau medewerkers.
- Let op dat er geslepen potloden worden gebruikt, zodat ze goed door het gaatje in de mal kunnen. Haal na het slijpen het potlood een paar maal over papier, zodat het scherpe puntje dat makkelijk afbreekt eraf is.
- Zorg dat de kiezer kan zitten, omdat hij/zij meer tijd nodig heeft dan niet visueel beperkte kiezers. Ook i.v.m. mensen in een rolstoel.

Hoe gaat u om met blinde of slechtziende mensen

Onderstaand een aantal tips over hoe om te gaan met blinde of slechtziende mensen (o.m. uit: 'Toegankelijk stemmen voor iedereen' van belangenorganisaties Bartiméus, Visio en de Robert Coppes Stichting)

- Wilt u iemand helpen, vraag dan eerst of dat nodig is.
- Als u wilt dat iemand met u meeloopt, vraag dan of en hoe u kunt helpen.
- Raak iemand niet zomaar aan.
- Vertel wat u doet.
- Zeg niet "hier" of "daar", maar zeg precies waar iets staat, (bijvoorbeeld: "Recht voor u op de tafel ligt het stempotlood").
- Zeg het als u weggaat. Anders praat iemand misschien gewoon door, omdat hij niet door heeft dat u er niet meer bent.
- Zeg dat u in de buurt blijft voor eventuele assistentie als de kiezer gaat stemmen en doe dat ook.

En verder:

- Zorg dat het voor personeel en bezoekers duidelijk is dat geleidehonden welkom zijn, in tegenstelling tot andere honden.
- Vraag of de geleidehond wat wil drinken.
- Sommige bezoekers zullen een begeleider meenemen en dan is het toegestaan om met twee mensen in het stemhokje te staan.
- Mensen die blind of zeer slechtziend geboren zijn kunnen heel goed braille lezen, maar meestal geen cijfers herkennen. Omgekeerd geldt dit ook voor mensen die op latere leeftijd blind of zeer slechtziend zijn geworden.
- Veel mensen uit de doelgroep hebben nog nooit een potlood vastgehouden.
- Probeer u voor te stellen, dat u zelf niet of zeer slecht ziet en pas daar uw uitleg zo goed mogelijk op aan. Maak het niet te ingewikkeld, maar vertel gewoon wat u ziet.
- Moedig de kiezer vooraf aan om vragen te stellen.

De rol van de stembureamedewerker

Als stembureamedewerker heeft u een belangrijke rol bij de instructie van deze bijzondere groep kiezers. Na uw duidelijke uitleg kan de kiezer direct beginnen met stemmen of het af luisteren van de partijen- en kandidatenlijsten in plaats van eerst de handleidingen op de Soundbox af te luisteren. Dat scheelt veel tijd en bovendien kan de kiezer direct een vraag stellen als hij of zij de uitleg niet begrijpt.

Uitleg aan de kiezer

Als de kiezer zich niet heeft voorbereid

Vraag of de kiezer bekend is met de Soundbox of een soortgelijk apparaat. **De uitleg over de Soundbox hebt u waarschijnlijk al beluisterd of gelezen** – bv. op de site van uw gemeente of van de Oogvereniging –, maar onderaan dit document staat die nogmaals. Geef eventueel uitleg over de werking van de Soundbox, laat de kiezer de plaats van de Soundbox voelen en vergeet ook het rode potlood niet.

U kent inmiddels zelf de mal en moet wat u ziet nu overbrengen op de kiezer.

Vertel hoe groot de mal is en laat de kiezer de omtrek aftasten.

Vergeet de scharnieren niet!

Vraag of de kiezer braille leest of cijfers kan voelen en leidt hem/haar dan voor de partijnummers naar de brillestickers of naar de voelbare cijfers.

Laat de kiezer de vakken voelen met vóór elk 5^e gaatje het uitstekende puntje, dat het snel tellen naar de kandidaat makkelijker maakt.

Laat vervolgens de grote gaatjes van 1 cm voelen met in het midden het gaatje van 0,5 cm. Leg goed uit dat het potlood middenin het grote gaatje moet worden gezet, zodat het vakje op het stembiljet in het kleine gaatje rood kan worden gemaakt met het potlood.

Laat de kiezer nu nog voelen hoe hij/zij het ingevulde formulier zelf uit de mal kan halen door de deksel middenin de onderrand iets op te tillen, het formulier zo goed mogelijk op te vouwen (dat hoeft niet heel precies te gebeuren) en het formulier aan de kant te leggen, zodat – eventueel – de volgende stemmal kan worden neergelegd.

Vraag of uw uitleg duidelijk en voldoende is en of de kiezer nu klaar is om de partijen- en kandidatenlijsten af te luisteren.

Benadruk dat de kiezer u nog een keer om hulp kan vragen als hij/zij niet zeker is of hij/zij de uitleg goed heeft begrepen.

Vertel de kiezer als er meerdere verkiezingen tegelijkertijd zijn voor welke verkiezing hij/zij nu kan stemmen: bijvoorbeeld Provinciale Staten of Waterschappen (noem hiervoor de namen, omdat op sommige stembureaus voor meerdere Waterschappen kan worden gestemd).

Let op: de kiezer mag u eenmaal een nieuw biljet vragen als hij/zij zich heeft vergist.

Vertel de kiezer nadat hij /zij voor alle verkiezingen heeft gestemd hoe hij/zij de stembiljetten nu zelf in de stembus(sen) kan doen.

Ook die handleiding kunt u beluisteren of lezen op uw gemeentesite of op de site van de Oogvereniging, maar onderaan dit document staat hij ook.

Controleer of de kiezer na het stemmen net zolang op de “terug” knop van de Soundbox heeft gedrukt totdat deze weer helemaal aan het begin staat en klaar is voor de volgende kiezer. U hoort dan: Dit is de Soundbox...

Let erop dat de speaker van de Soundbox uit staat!

Als de kiezer zich heeft voorbereid

Als de kiezer de handleiding – over stemmal, Soundbox en stembiljet deponeren – op de site van de gemeente of van de Oogvereniging heeft afgeluisterd hoeft u waarschijnlijk minder uitleg over de stemmal (en eventueel de Soundbox en het deponeren van de stembiljetten in de stembus) te geven, maar laat alle herkenningpunten wel ook voelen, zoals bij het voorgaande punt.

Vergeet de plaats van het rode potlood en de Soundbox niet en denk ook aan de scharnieren, want die stonden nog niet in de handleiding!

- Zeg bij meerdere verkiezingen tegelijkertijd welke mal er ligt – Provinciale Staten of Waterschappen – en noem de naam van het Waterschap. Idem bij de volgende mal en geef het aan als de afmeting erg verschilt.
- Vraag daarna of de kiezer weet welk nummer bij de partij van zijn/haar keuze hoort. Idem voor de kandidaat. Als de kiezer dat weet kan hij/zij nu zelfstandig de keuze maken op het stembiljet.
- Als de kiezer die nummers niet weet moet hij/zij eerst de partijen- en kandidatenlijsten op de Soundbox afluisteren.
- **Let op:** de kiezer mag u eenmaal een nieuw biljet vragen als hij/zij zich heeft vergist.
- Vertel de kiezer hoe hij/zij de stembiljetten zelf in de stembus kan doen.
- **Controleer** of de kiezer na het stemmen net zolang op de “terug” knop van de Soundbox heeft gedrukt totdat deze weer helemaal aan het begin staat en klaar is voor de volgende kiezer. U hoort dan: Dit is de Soundbox...
- **Let erop** dat de speaker van de Soundbox uit staat!

Gebruik van de Soundbox

De Soundbox is afgeleid van de Orion Webbox. Voor de verkiezingen zijn op de Soundbox de gesproken lijsten met partijen en kandidaten geplaatst van de verkiezing waarvoor u een stem mag uitbrengen. Dit kunnen meerdere lijsten zijn. Hieronder volgt stapsgewijs de werking van de Soundbox.

- De Soundbox heeft in het midden een grote draaiknop voor het volume op de hoofdtelefoon.
- Links van de draaiknop zit de “terug” knop. Hiermee gaat u een stap terug in het menu.
- Rechts van de draaiknop zit eerst de knop “volgende”. Hiermee kunt u sneller door de lijst met partijen of kandidaten lopen.
- Rechts daarvan, helemaal aan de buitenkant, zit de knop “OK”. Hiermee bevestigt u de keuze in het menu.
- In het hoofdmenu kunt u een keuze maken uit de verschillende lijsten. Selecteer eerst een lijst en druk dan op de “OK” knop. Bent u te laat met drukken, geen probleem. De lijst wordt automatisch herhaald.
- Indien u per ongeluk de verkeerde keuze heeft gemaakt kunt u met behulp van de “terug” knop weer in het hoofdmenu komen.
- Met behulp van de knop “volgende” kunt u sneller door de lijsten lopen.
- De lijsten worden automatisch herhaald als u geen keuze maakt.
- Indien u een lijst opent met de “OK” knop komt u in de lijst met deelnemende partijen. Volg tijdens het luisteren met uw vinger de mal, zodat u het nummer dat bij de partij van uw keuze hoort niet hoeft te onthouden.

- De partijenlijst wordt automatisch herhaald, dus geen paniek als u te laat drukt. Met de "terug" knop kunt u weer in de partijenlijst komen als u per ongeluk de verkeerde partij kiest.
- Met de knop "volgende" kunt u dan weer snel door de partijenlijst lopen.
- Als u de juiste partij heeft gekozen, krijgt u de kandidatenlijst van die partij te horen.
- Volg ook nu tijdens het luisteren met uw vinger de mal, zodat u het nummer dat bij de kandidaat van uw keuze hoort niet hoeft te onthouden.
- Met de "terug" knop kunt u weer terug naar de partijenlijst als u ook nog een andere partij wilt beluisteren.
- Bij de door u gekozen kandidaat kunt u nu het potlood in het gaatje voor de kandidaat zetten en het potlood een paar maal heen en weer bewegen. In het volgende hoofdstuk wordt uitgelegd hoe de mal werkt.

Hierna drukt u net zolang op de "terug" knop totdat u weer helemaal aan het begin van de Soundbox bent. U hoort dan: Dit is de Soundbox...

Stembiljet deponeren in stembus

U kunt het stembiljet zelf in de juiste bus doen nadat u het heeft ingevuld.
Hierna volgt stapsgewijs de werkwijze.

- Als u de Soundbox gebruikt heeft voor het beluisteren van de lijsten, druk dan eerst enkele malen op de "terug" knop zodat de Soundbox weer helemaal aan het begin staat. U hoort dan: Dit is de Soundbox...
- U kunt het ingevulde stembiljet uit de mal halen door de deksel van de mal aan de onderkant in het midden een beetje op te tillen. Op die plek kunt u het formulier er makkelijk uithalen.
- Vouw het stembiljet op met de bovenzijde naar binnen. Dat kan via de vouwlijnen, maar het hoeft niet precies hetzelfde. Als het maar opgevouwen is.
- Als er meerdere verkiezingen tegelijkertijd zijn kunt u hierna het beste de andere verkiezing ook doen. Leg het ingevulde stembiljet even terzijde.
- De medewerker van het stembureau legt een andere mal voor u neer met daarin het stembiljet van de volgende verkiezing.
- Als u alle biljetten heeft ingevuld gaat u via de voelbare lijnen op de vloer naar de stembus. Alleen als er meerdere verkiezingen zijn, zijn de bussen gemerkt met de eerste letter van de verkiezing. (p = provinciale staten, w = waterschap, g = gemeente etc.). De bus is niet gemarkeerd met een letter als er maar één verkiezing is.
- Doe het biljet in de juiste bus via de sleuf in de deksel. Als u niet meer weet welk biljet in welke bus hoort kunt u ze beide in dezelfde bus doen (bij meerdere verkiezingen). Bij de telling wordt dit gecorrigeerd.
- U bent nu klaar met stemmen en kunt via de voelbare lijn het stembureau weer verlaten.

Veel succes & vriendelijke groet,

Helga Gregorowitsch
Manager
FabLab Den Haag

Voorburg, maart/mei 2019